

Megírni a testet és testet adni az írásnak

***Helikon: irodalomtudományi szemle. Testírás.* Budapest. 2011/1-2. – LVII. évfolyam. Oldalszám: 247 o. ISSN: 0017-999X. Ár: 1200 Forint**

A *Helikon Testírás* című különszámának *testes* tárgyát igen érzékletesen fogalmazza meg Földesi Györgyi bevezető, témamegjelölő, hangadó, és ugyanakkor már egyszerre összefoglaló tanulmányában: „A szöveg írja a testet, a test írja a szöveget, sőt, továbbmenve, egyes elméletek szerint a szöveg is test, a test is szöveg” (3). Vagy ahogyan ugyanezt Deczki Sarolta írásának felvezető fejtegetése megragadja, az már-már magának a *testírásnak* a problematikusságára, *circulus vitiosus*-szerűségére mutat rá azzal a meglátással, hogy „míg minden testről szóló diskurzus lehetőségfeltétele maga a test, addig a testről csak úgy tudunk beszélni, ha máris egy diskurzus tárgyaként kezeljük” (69). Ez az az ambivalens, semmi esetben sem teljesen megfogható vagy tökéletesen megírható törekvés, amely mégis a testet leírni–megírni–átírni szándékozik, egymástól elkülönböző diskurzusokból válogató szövegek ezen fiktív közös korpuszát egybeszervezi. Ahogyan Deczkinél egy másik helyütt olvasható, „a test maga szigorúan véve nem tud beszélni (...), hanem a test az, amiről számos beszédmód létezik. (...) Test és érzékiség nélkül nincsen beszéd, nincsen írás és nincsen szöveg” (70).

Az persze Foucault óta tulajdonképpen már egyáltalán nem újdonság, hogy a szöveg, a beszéd, az írás, kultúránknak ezek a legközpontibbá, legelemibbé kikiáltott szervező erői, minden esetben létrehoznak egy olyan diskurzív teret, amelyek normatív szabályokat erőszakolnak a testre, lekötni és behatárolni igyekezve azt. És íme, az ördögi kör: a diskurzus mindig beleütközik azokba a határokba, amelyek a testet körülveszik, nyilvánvalóvá téve azt, hogy a határokon túl mindig marad valami a testből, ami egyszerűen elfedhetetlen a betűk mégoly szorosán is egymásba fonódó jeltestével. S éppen ez a diskurzus dróthálóján átbújó, szökevényként elsikló maradék az, amely soha nem szűnő, soha nem nyugvó kihívásként, hiányzó láncszemként, mintegy délibábként ott lebeg minden diskurzus horizontján.

Az elérhetetlen horizont tehát a test, mivel egyszerre létezik biológiai entitásként, pszicho-szexuális konstrukcióként, illetve kulturális termékként. Ennek a komplexitásnak a meglátására, megragadására, megértésére törekvő diskurzusokat a *Helikon* jelen számában, melynek *testírás*-szövegeit Földesi Györgyi szerkesztésében olvashatjuk, a filozófia, az irodalom és a színháztudomány adják. Ez az a diskurzív háló, amelyen keresztül a *Testírás* a

felsejő réseken keresztül megpróbálja meglesni, majd megírni a testet, amelyről ugyan mindannyiunknak van valamilyen érzéki, eleven, egyes szám első személyű tapasztalata, de amely tapasztalat másként viselkedik koronként és kultúránként. Ily módon a *Testírás* fiktív közös korpuszában helyt kapott tanulmányok is igen széttartóak; arra tesznek kísérletet, hogy a nyelviséggel (is) átítatott testet egy kitágított társadalmi térben, de hús-vér testiségéhez szigorúan, mondhatni alanyi jogon ragaszkodva ragadják meg. Közelítve a konkrét szövegek felé, az írásokban szó van a fenomenológiáról, a felvilágosodás örökségeként megmaradt XVIII. századi női testi modellekről, a testhez kötődő narratív identitás-elméletekről, a korporális narratológiáról illetve ennek a pszichoanalízishez fűződő kapcsolatáról, a posztstrukturalista feminizmus és a szubverzív szövegiség viszonyáról, valamint a színész testének megtestesüléséről.

A tanulmánykötetet tehát Földesi Györgyi szerkesztésében kapjuk kézhez, s a bevezető, hangadó tanulmány – „Szövegek, testek, szövegtettek. A testírás-elmélet irányai” – is az ő tollából került ki. Amint azt már a dolgozat címe is jelzi, egy nagyívű bevezető, áttekintő munkáról van itt szó, mely a hazai bölcsészeti körökben eddig nem túlzottan kultivált testírás [body writing, écriture du corps] teoretikus bemutatását, mondhatni népszerűsítését célozza meg, a téma legfontosabb elmélészeinek, valamint legmeghatározóbb elméleti irányvonalainak felvonultatásával. Földesi Györgyi írása négy alapvetőnek tekinthető részre, irányzatra osztja fel a testírás problematikájának végiggondolását és a vonatkozó szakirodalom ismertetését.

A „Korporeális narratológia – korporeális hermeneutika?” részben ismerteti Paul Ricœurnek a narratív identitást és test írását összekapcsoló nézeteit, majd részletesebben foglalkozik Daniel Punday *Narrative Bodies: toward a Corporeal Narratology* című munkájával, amelyet a korporális narratológia mint tudományág megalapozójának tekint, mivel az „elismeri a test jelentésadó voltát, és leszögezi, hogy az a textuális reprezentációk stratégiájának részét képezi” (14). Emellett kitér Susan Lanser *Egy feminista narratológia felé* című tanulmányára, melyben a szerző egy olyan narratológiai módszer kidolgozására tesz kísérletet, amely a nemi szerepeket és a narráció/olvasás folyamatát kapcsolja össze. „A korporeális narratológia találkozása a pszichoanalízissel” nevet viselő rész Peter Brooks *Body Work. Objects of Desire in Modern Narrative* című könyvét taglalja, amely arra a kérdésre keresi a választ, hogy „miként próbál a test valamiképpen behatolni a nyelv birodalmába” (20). Ezen elméleti vonulathoz sorolódik Martin Gliserman munkája is, aki *Psychoanalysis, Language, and the Body of the Text* című könyvében amellett érvel, hogy a szöveg testére kellene helyezni a hangsúlyt, azaz megpróbálni magát a szintakszist testi gesztusként értelmezni. A

harmadik, „Szubverzív testírás, első fázis: Barthes és a posztstrukturalista feminizmus” megjelölésű részben Séllei Nórára és Françoise Collinra hivatkozva azokat a feminista elméleteket sorakoztatja fel a szerző, amelyeknek a középpontjában a textus szexualitása, a szöveg nemisége, vagy Alice Jardine szavaival „a nőnek és a nőiesnek [...] igékké válása” áll (39). Többek között ide sorolódik Virginia Woolf *Saját szobája*, Simone de Beauvoir *Második neme*, valamint a „francia feminizmus” képviselőinek, Luce Irigaray, Hélène Cixous és Julia Kristeva írásai. Végezetül pedig, a negyedik rész – „Szubverzív testírás, második fázis: semleges és más testek” – a queer mozgalom elméleti hozadékáról a testírás ’legújabb’, ’legfiatalabb’ fejleményeként ad számot. Ez az irányzat a szexus textualitásáról beszél, ahol is a szövegek az indifferenciára, a közömbösségre, a nemi értelemben vett neutralitásra, továbbá a transznemű, hibrid és szervnélküli testekre építenek. A Judith Butler, Douglas Crimp, Teresa de Lauretis, Jonathan Dollimore, Eve Kosofsky Sedgwick alkotta (korántsem teljes) névsor tehát az uralkodó narratívából marginalitásba szorult testeket és identitásokat emelik be a szövegi világba.

Földesi Györgyi bevezető tanulmánya, melynek kimerítőbb elemzésére jelen írás nyilván nem enged teret, valóban nagyívű, komoly, részletekbe menő bemutatása a testírás igen szerteágazó elméleti síkjának, és az azon belül ható erővonalaknak és irányzatoknak. Ezt a komplex, több síkon mozgó szempontrendszert igen nehéz lehetett már csak szem előtt is tartani a most bemutatásra kerülő tanulmányok válogatása során.

A *Testírás* soron következő tanulmánya, Paul Hoffmann munkája – „A felvilágosodás öröksége: a nőiség mítoszai és modelljei a XVIII. században” – a felvilágosodás történelmi–kulturális–filozófiai kontextusában a nő természetére vonatkozó korabeli orvosi, fiziológiai, antropológiai, illetve filozófiai nézeteket veti össze. A klasszicista alapvetéstől eltérve, mely szerint a nő definíciója nemes egyszerűséggel a férfiúi természettől való különbözőségében – annak alárendelve – rejlik, Hoffmann „egy olyan nő [helyzetét vizsgálja], aki a tudományos és filozófiai diskurzusban szembe találja magát önnön normatív meghatározásával, aki meghazudtolja a történetírást, a saját fejlődéstörténetét”(50). A dolgozat a feminista moralista Poullain de la Barre karteizianizmusát és Rousseau nő-felfogását taglalja; azon keresztül, hogy a nőiség, a női test milyen szerepet töltött be, milyen értékeket képviselt (vagy nem képviselt) e két gondolkodó munkáiban. Különös módon egyszerre állítja egymással szembe és párhuzamba e két nagyon eltérő nézőpontot.

A már említett Deczki Sarolta „Test, logosz, tánc” című írásában azzal az ambivalenciával igyekszik számot vetni, miszerint a testnek mint fenoménnek a felmutatása a diszkurzivitáson (vagy *logoszon*) keresztül

történhet/történik. A test maga ugyanis nem tud beszélni, róla azonban számos beszédmód létezik, de (hiszen mindig van egy „de”) vannak határok is, amelyekbe minden diskurzus beleütközik, amikor a testről akar beszélni. Deczki a fenomenológia klasszikusai által, a klasszikus fenomenológián keresztül igyekszik olyan kérdésekre választ kapni, hogy hogyan lehet a testről írni, a testet leírni és előírni, hogyan tud a test írni és hogyan lehet a testre írni. Megkockáztatható-e az állítás, hogy „a test a lehetőségfeltétele minden diskurzusnak, minden leírásnak és előírásnak, minden írásnak és beszédnek egyáltalában véve” (70)?

Rákai Orsolya „Idegen testek” című tanulmányával ismét más vizekre evezünk, és az idegenség problémájával találjuk szembe magunkat. A szerző a társadalmi nyilvánosság nyitottságát elemzi – ahogyan azt tanulmány alcíme is mutatja: „Xenológia, modernség és feminizmus az ezredfordulón, avagy a társadalmi nyilvánosság újabb szerkezetváltása” – aszerint, hogy az milyen pozíciót enged a kívülről belépők számára. Ezzel a kérdésfeltevéssel pedig rámutat egy igen érdekes különbségtételre a Másik és az Idegen között, és ezt a szembeállítást használja eszközként a modernség XX. századi alakulásának, valamint az irodalom társadalmi kontextualizálásának, társadalmi-politikai képződmény voltának vizsgálata során.

Jabloncay Tímea szövege meglehetősen szorosan kapcsolódik Földesi Györgyi bevezető tanulmányához, illetve annak korporeális narratológiát elemző részéhez. Jabloncay tanulmánya, amely „A test narratológiája” címet viseli, azt a kérdést boncolgatja, hogy mit adhat egymásnak a narratológia és a testről szóló diskurzus. Hangot ad abbeli elégedetlenségének, hogy a feminista narratológia tulajdonképpen nem test narratívabeli reprezentációjára, hanem a női szubjektum pozíciójára fókuszált, s emiatt nem engedett kellően tág teret annak a vizsgálatának, amit Jabloncay úgy gondol el, mint a semleges, hús-vér test narratológiája. Ezt a részrehajlást Jabloncay egyrészt Peter Brooks dekonstrukciós-pszichoanalitikus-szemiotikai munkájával véli kiegyensúlyozhatónak, ám, ennél is tovább menve, sokkal inkább Daniel Punday korporeális narratológiájában látja a megoldást a narratív testek és a test narratívájának diszciplináris bekeretezéséhez. Ugyanakkor az egyelőre még szerinte sem dőlt el, hogy Punday narratológiája paradigmikus rangra lép-e.

A *Testírás* tanulmányai között olvasható egy fejezet Peter Brooks elemzéseivel, mely eredetileg a *Body Works. Objects of Desire in Modern Narrative* című könyvben szerepel. A „Mesés testek, avagy Nana végre meztelen” című elemzésnek az a különlegessége, hogy művészettörténeti párhuzamokon keresztül igazolja azt a tételt, hogy a modern narratív irodalom egyik fő cselekménymotivációja az, hogy a szereplő egy testet kíván, s ez a test utáni vágyakozás az olvasás szintjén azonosítódik azzal a

vággyal, amely uralni kívánja a szöveg szimbolikus szerkezetét. Zola *Nanájának* és a korszak erotikus szalonfestményeinek összevetésével Brooks saját elmondása szerint szeterotípiákat kíván felfedni, és betekintést nyújtani a XIX. századi narratíva azon uralkodó típusába, melynek végcélja a női nemiség leleplezése, végeredménye pedig a reprezentálhatatlan és megismerhetetlen nemiség mint a történetek forrása és a narratíva motorja.

A válogatás egy másik különleges, rendkívüli érzékenységről tanúskodó darabja Széplaky Gerda tanulmánya, „A halott test grammatikája. A megváltás lehetetlensége Borbély Szilárd *A Testhez. Ódák & Legendák* című verseskötetében.” Borbély 59 költeményből álló versciklusában nők beszélnek el egyes szám első személyben olyan élettörténeteket, melyek mindegyike a testi fájdalomról, a veszteségről, a halálról szól. Széplaky Gerda keserű, ám valamiképp mégis reményre okot adó, a testi fájdalomból kifelé mutató kérdésekre keresi a választ: „Képes lehet-e ez a test »beszélni»? Képes lehet-e a testének kiszolgáltatott nő beszéde a logosz alapú nyelvi struktúrát »széttörni?» (144)? „De mi a test? És mi tapogatható ki a test pusztulásától való félelem mögött” (146)? „Mi marad a testből pusztulása után” (147)? S emellett, hogy ezekből a traumatikus kérdésalagutakból próbál kiutakat találni, Széplaky roppant érzékenységgel lavíroz a fölött a hajszálvékony vonal (vagy beláthatatlan mélységű szakadék?) fölött, amely vonal mentén egy férfi szerző beszél a nő, sok nő testén keresztül.

A gyűjtemény utolsó tanulmánya Kiss Gabriella írása – „Hogyan testesül meg a színész teste? Gondolatok egy kulcsfiguráról és a szerepkör színházi emlékezetéről”, – mely a színháztudomány területére viszi át az avatott olvasót. A szerző célja egyrészt az, hogy a XVIII. századig visszanyúló, ellentéteket megingató és többarcúságával destabilizáló Hanswurst-koncepción keresztül újraolvassa a magyar színháztörténet-írás azon tézisé, miszerint a modernitás második horizontja Magyarországon csak elméletileg létezett. Másrészt Kiss, számos példára támaszkodva, megpróbál választ találni arra a kérdésre is, hogy miért maradt megíratlanul a nevetés polgári színházának magyarországi fejezete.

Mindezt összevetve, egybefogva, egy igen érdekes és hasznosítható tanulmánykötetet kap kézhez az az olvasó, aki a *Testírás* lapjait forgatja. Kellőképpen hasznos bevezetőt nyújt azok számára, akik most ismerkednek a testet megírni, a testet magába írni kívánó elméletekkel, ám a már avatottabb, test és narratológia kapcsolatában elmélyültebb kutakodók is találnak okos írásokat. Mert ne felejtjük el: „A könyvek nem azért vannak, hogy higgyünk nekik, hanem hogy megvizsgáljuk őket. Egy könyv olvastán ne azt kérdezzük, hogy mit mond, hanem hogy mit akar mondani” (Eco 371).

Tóthová Andrea (Szegedi Tudományegyetem)

Felhasznált irodalom

Eco, Umberto. 2000. *A rózsza neve*. Budapest: Európa Könyvkiadó.